

Сучасний популізм Центрально-Східної Європи

Т. П. Прядко

Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова, м. Київ, Україна

Paper received 03.09.2016; Accepted for publication 16.09.2016.

Анотація. У статті здійснена спроба встановити, на основі аналізу сучасного політичного становища в країнах Центрально-Східної Європи, основні характерні риси феномену популізму означеного регіону, тенденції його розвитку, реальні ризики й можливі загрози для успішного функціонування європейської демократії.

Ключові слова: Євросоюз, політика, популізм, націоналізм, демократія, Центрально-Східна Європа.

Події останніх років – наростання агресивності зовнішньої політики Російської Федерації, ескалація конфлікту на Близькому Сході, фінансова криза та викликані ними наслідки: перегляд системи соціального захисту, наростання міграційних потоків, зниження рівня колективної безпеки і наростання загрози тероризму – усе це викликало хвилю популізму в Європі. Як зазначає Р. Куперус, "відкрився ящик Пандори європейського популізму. Від Афін до Дрездена, від Парижа до Мадрида, всюди ми бачимо очевидні ознаки повстання мас проти встановленого порядку. Паневропейська криза політичної довіри піднімається на поверхню, концентруючись, головним чином, на припущенні темних сторін масової міграції і об'єднання Європи" [11]. А цивілізований світ, здається, досі не усвідомлює до кінця, що відбувається. І як реагувати на те, що помірковані демократичні сили програють євроскептикам та популістам різних мастей та флангів (нідерландський та британський референдуми, висока підтримка Д. Трампа на президентських перегонах у США тощо).

При загальних рисах популістських рухів у всіх країнах Євросоюзу, популізм східноєвропейський має свої специфічні риси. Відповідно, метою статті є аналіз характерних рис популістських рухів, його причин і конкретних проявів у країнах Центрально-Східної Європи – "нових" членів Європейського Союзу.

Упродовж останніх десятиліть дослідження проблем модернізаційних процесів у країнах колишнього соціалістичного табору здійснювалося як зарубіжними, так і вітчизняними дослідниками [3, 4, 7, 10, 11]. Питанням розвитку політичних еліт, партійних систем, трансформації політичної культури суспільства у країнах Центрально-Східної Європи значну увагу приділяють російські дослідники. Зокрема, зростання національного популізму вони розглядають як наслідок розчарування західними ідеалами демократії і прагнення народів цих країн повернутися до традиційних цінностей, єдиним і послідовним захисником яких є Росія. А отже для РФ відкривається більше можливостей повернути Центрально-Східну Європу в орбіту свого впливу [2, 5, 14].

Східна Європа мала власну традицію популістських рухів. У кінці XIX – на початку XX ст. націонал-популістські ідеї захищала сербська Народна Радикальна партія Ніколи Пашича (створена в 1881 р.), Словацька Національна партія (1871-1938) й Глінкова Словацька Народна партія (1906-1945) та ін. Соратники Ніколи Пашича, зокрема, відкидали ліберальні цінності західноєвропейської цивілізації, будуючи свою доктрину на базі вкоріненої у народну

свідомість патріархальності, й ідентифікуючись таким чином із масою [22].

Революції кінця 80-х рр. XX ст. у країнах Центрально-Східної Європи, безсумнівно, були подіями світового масштабу. Вони не тільки об'єднали Європу, а й суттєво змінили геополітичну ситуацію в світі. Професор Оксфордського університету Т. Гартон Еш відзначив: "1989 рік став одним із кращих у європейській історії. Всесвітня історія творилась – якщо вжити цей термін у квазігегельянському сенсі – у самому центрі Європейського континенту" [7, с. 124]. Держави, які в новітній історії не мали, або мали досить нетривалий період власної незалежності, здобули нарешті реальний суверенітет. І це, напевне, найважливіший результат тих подій разом з тим, що народи відмовились від комунізму і сприйняли ліберальні цінності, об'єдналися з Європою.

Увійшовши до співдружності європейських держав, нові члени Європейського Союзу одержали більше можливостей для власної суспільно-економічної модернізації. За чверть століття у цих країнах склались і розвиваються інститути приватної власності й ринкової економіки, сформувалися політичний плюралізм, демократична парламентська система, громадянське суспільство, правова держава. Авторитарні схильності лідерів у окремих країнах, часті зміни парламентів і урядів, недостатня зрілість нових політичних еліт, нечіткість програм політичних партій, не завжди раціональні прояви націоналізму, корупція тощо не є свідченням відсутності демократичних інститутів у східноєвропейських державах. У тій чи іншій мірі подібні явища проявлялися і проявляються в усіх країнах світу до і після системних реформ.

Ще одним із важливих результатів східноєвропейських революцій є зміни в свідомості людей. Цей процес найбільш тривалий і ще далекий до власного завершення. Його складовими є і рання післяреволюційна ейфорія, і сподівання людей на покращення добробуту, і підвищення соціального статусу, і розчарування в соціальних очікуваннях, аж до фрустрації, і поступове звикання до умов конкуренції (економічної й політичної), і зменшення державної опіки, і усвідомлення ролі приватної власності, і синергетичне пробудження та багато іншого, що проявляється в усіх сферах суспільного буття [5, с. 5].

Оскільки одним із головних результатів "оксамитових революцій" стало утвердження суверенної державності країн Східної Європи, то й основні проблеми їх у відносинах із "старою Європою" будуть пов'язані саме з цією обставиною. Пожертвувавши частиною суверенітету при входженні до Європей-

ської спільноти, вони не втратили національної самоідентифікації й незалежності. На відміну від міжвоєнного періоду, коли умови Версальського миру не забезпечили їм дійсно незалежного існування (у 1938-1939 рр. досить легко втратили незалежність навіть найбільш розвинуті з них – Чехословаччина й Польща), сьогодні східноєвропейським державам достатньо надійно гарантована зовнішня безпека. У цих умовах вони можуть з більшою впевненістю ніж будь-коли, піднімати гасла національної самобутності, гордості і навіть величі. Якщо на етапі антикомуністичної революції націоналізм, проявивши свої конструктивні якості, зіграв позитивну роль у становленні суверенних держав, то у період прискореної модернізації його дуже часто використовують популістські політичні сили. Відкинувши радянський і російський гегемонізм, вони почасти готові заперечувати унормованість правил і процедур Європейського Союзу в ім'я утвердження національних цінностей і недопущення будь-якого ущемлення національного суверенітету в усіх сферах суспільного життя.

Певні політичні лідери країн Центрально-Східної Європи розгледіли в національній символіці значний потенціал популістської політики. Але, скориставшись настроями "втоми від демократії", викликаними завищеними очікуваннями від вступу в Європейський Союз та незадоволенням життєвими умовами, легко жонглюючи національною риторикою, є загроза піддатися спокусі протиставити ліберально-демократичним цінностям націоналістичні, напівавторитарні чи відкрито авторитарні у поєднанні з популізмом. Заяви політиків-популістів про розширення суверенітету держав та відстоювання національної ідентичності часто слугують критерієм для реалізації їх прагнень до власного авторитаризму, що, у свою чергу, послаблює взаємини в рамках ЄС і НАТО.

Націоналізм, який утверджується за рахунок обмеження прав нетитульних (і загалом інших) етносів, не сумісний з демократією за визначенням. Водночас, безсумнівним є те, що націоналізм, який сприяє ренесансу нації після періоду політичного чи ідейного розброду, цілком сумісний з демократією і здатен спиратися на її постулати [5, с. 10].

Зростання популізму нині пояснюють руйнуванням ліберального консенсусу, яке почалося після закінчення холодної війни, із зростанням напруги між демократичним мажоритаризмом і ліберальним конституціоналізмом – двома головними підвалинами демократичних режимів. Посилення ролі популізму свідчить про поступову втрату привабливості ліберальних рішень у сфері політики, економіки та культури. І якщо популізм у країнах "старої" Європи можна вважати наслідком розчарування демократією, у країнах Центрально-Східної Європи його основою є невинуваті очікування, пов'язані з демократією, тобто неповнотою її втілення.

Популісти Центрально-Східної Європи різкіші від своїх західних колег у критиці неоліберальних нововведень в ЄС, культури толерантності й політкоректності, захисту національних, етнічних та інших меншин за рахунок інтересів більшості. Саме ці політики особливу увагу приділяють питанням національної історії і національної пам'яті, формуванню

національно-патріотичної свідомості, збереженню/відродженню релігійної ідентичності своїх народів, наголошують на християнських витоках Європи [2, с. 630].

Характерними рисами сучасного східноєвропейського націонал-популістського світогляду, який знаходить свій прояв у тих чи інших національних ідеологічних системах, є протиставлення себе "системним" лівим і правим, традиціоналізм, патерналізм, патріотизм. Орієнтована на традиційні цінності і збереження національної ідентичності частина східноєвропейських спільнот висуває геополітичні проекти альтернативної організації цього регіону.

У межах Вишеградської групи (Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина) на зустрічі 20 січня 2016 р. разом з Македонією, Сербією і Словенією було прийнято рішення про спільну позицію щодо мігрантів. Про спільну позицію заявляють і щодо питання можливої угоди між ЄС і Великобританією. Активізувалися дії щодо створення т. з. Міжмор'я як дійсно дієвого проекту. У 2015 р., під час 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН відбулася перша зустріч країн регіону Адріатичного, Балтійського і Чорного морів – Польщі, Литви, Латвії, Естонії, Чехії, Словаччини, Угорщини, Болгарії, Румунії, Хорватії, Словенії, Австрії. Сьогодні робляться кроки, спрямовані на об'єднання держав. Найбільш активні у просуванні проекту Міжмор'я є Президент Польщі А. Дуда й Президент Хорватії К. Грабар-Кіратович. Остання посиляється на досвід існування націй у складі Габсбургської імперії перед Першою світовою війною і наголошує на схожих економічних і геополітичних проблемах країн регіону. По суті йдеться про неформальний клуб держав регіону, об'єднаних ідеєю лобювання спільних інтересів у Брюсселі, насамперед у сферах енергетики, економіки, безпеки кордонів, субсидій Євросоюзу [13].

Зростання популярності націоналізму у політичному житті європейського суспільства відбувається водночас з актуалізацією євроскептицизму, викликаного розчаруванням у дієвості функціонування структур ЄС. Геополітичні й загальноєвропейські кризи останніх років: фінансова, проблеми єврозони (Греція, Іспанія, Португалія), загроза з боку Росії і її "гібридних війн", яка уже третій рік нависає над східним флангом євроатлантичного блоку, певні економічні "незручності" та іміджеві втрати викликані економічними санкціями проти неї, вплив мігрантів із зони близькосхідного конфлікту, зростання загрози тероризму на території європейських держав, криза традиційної партійної політики в країнах Заходу показали всю недолугість забюрократизованих загальноєвропейських політичних структур, їх нездатність швидко й ефективно вирішувати сьогоденні проблеми, підтримувати уже звичний для європейців рівень соціального захисту, відчуття внутрішньої й зовнішньої безпеки, захищеності. Євроскептики, які були завжди, саме зараз одержали сприятливе, живильне середовище для стрімкого поширення своєї пропаганди.

Британських прихильників виходу з ЄС і прихильників Д. Трампа на президентських виборах у США об'єднує переконання, що правлячі еліти занадто

довго ігнорували їх незгоду з приводу міграції та економічної нерівності. Вони відповіли на це багатостороннім повстанням проти статус-кво, яке вперше за покоління відкрило доступ на політичну арену несподіваним, радикально налаштованим кандидатам [12]. Найбільші європейські ультраправі партії та їх лідери сприйняли результати проведеного у Великобританії референдуму про вихід країни з ЄС (Brexit), як свою перемогу над європейськими бюрократами, а також активно закликали ініціювати проведення подібних референдумів у власних країнах, що, по суті, за підтримки суспільством даної ініціативи, поставить під сумнів саме існування Євросоюзу.

Правий популізм найбільшого поширення набуває саме в країнах колишнього "соціалістичного табору". В Угорщині вже шість років перебуває при владі харизматичний популіст В. Орбан, лідер правоконсервативної партії "Фідес". Він прагне поєднати консервативну ідеологію і популістську практику. Між тим на тлі міграційної кризи набирає популярності в угорському суспільстві ультраправа націоналістична партія "Йоббік", яка демонструє неприязнь до національних меншин (євреїв, циган тощо), займає антиукраїнську позицію (прагне до створення русинсько-угорської автономії на території українського Закарпаття, її представники були присутні як спостерігачі на псевдореферендумі в Республіці Крим 16 березня 2014 р. та на незаконних виборах в терористичних організаціях ЛНР і ДНР). Лідер партії Г. Вона заявив, що націоналісти більше не хочуть виходу Угорщини з ЄС, оскільки "міграційна криза дає популістським партіям шанс "перетворити ЄС". Згідно опитувань громадської думки (2016 р.) "Йоббік" є другою за популярністю партією в Угорщині (20%), уступаючи лише правлячій партії "Фідес" (40%) [16].

У Польщі наприкінці 2015 року на виборах перемогла консервативна партія "Право і справедливість", яка використовує гасло "соціальної Польщі" проти Польщі еліт. Об'єднуючи націоналізм, католицький клерикалізм і соціальний популізм, партія використовує деградацію лівоцентристських сил в країні та проблеми, викликані процесами пострадянської трансформації країни (зростання безробіття, трудова міграція молоді у багатші країни ЄС, недофінансування невеликих містечок тощо). Не випадково найбільше голосів партія збирає серед промислових робітників, пенсіонерів, безробітних, жителів невеликих містечок і сіл східної та північної Польщі. Своєрідне розуміння демократичного процесу польськими консерваторами відображається у тому, що "Право і справедливість" має імідж партії з незмінним авторитарним лідером (Я. Качинський), незгідні з яким, як правило, виходять з партії [6]. Процес відкриття судів Конституційного трибуналу польським Сеймом, у якому більшість після виборів у жовтні 2015 р. має "Право і справедливість", не зовсім відповідає демократичним стандартам, на чому наголосили в Європарламенті. Він викликав загострення політичного протистояння між партією "Право і справедливість" та її прихильниками й опонентами, які об'єдналися в Комітет захисту демократії [8].

Прикметним є також те, що до партії "Право і справедливість" влилося більшість лідерів і членів

Руху польської реконструкції – національно-консервативної партії (саморозпустилась у 2012 р.), яка дотримувалась правого популізму, виступала за сильну соціальну політику, насторожено ставилася до євроінтеграції.

Власне популістським кроком сприймається рішення польського Сейму про визнання Волинської трагедії 1943 р. геноцидом поляків, здійсненим українськими націоналістами. Це питання піднімалося в Польщі з 2013 р. і лише входження правих радикальних сил, які здавна вважають українців "основним ворогом", в Сейм, Сенат забезпечили прийняття відповідного закону. Як зазначає П. Тима, голова Об'єднання українців Польщі, польські праві (не лише крайні радикальні) стверджують, що період після 1989 р., був періодом "фальсифікації історичного минулого". На їхню думку зараз наступив період повернення до "справжньої історії" і процес "вставання з колін" тощо. Тобто, політики за допомогою історичної політики будують нову "національну гордість поляків". І цим займаються не лише окремі політичні партії, а й органи державної влади, зокрема, Інститут національної пам'яті. У Польщі відбувається відхід від європейської парадигми, де традиція і культура не повинні бути етноцентричними. Тобто відбувається процес повороту вправо і популізм у всіх сферах, у тому числі й у сфері історичної політики. Історичні теми, окрім того, використовуються як постійний засіб мобілізації власного електорату [18].

Нинішня польська влада акцентує увагу на сильному національному началі, минулому титульної нації та пошуку ворогів зовні й усередині країни. Ворогом за певних обставин може бути й ЄС, якщо буде наполягати на квотному принципі розподілу біженців, вимагати дотримання демократичних норм, ворогами можуть бути усі не праві політичні рухи (навіть з Л. Валенсою починають боротися з допомогою якихось документів спецслужб). Таким чином повертаються прості схеми "свій-чужий", використовуються популізм, фрустрація, розчарування в демократії. Це, звичайно, не суто польське явище – популістські маніпуляції з історичною пам'яттю використовуються в Угорщині, Франції, Росії, Україні та інших країнах.

Прем'єр-міністр Словаччини, яка з 1 липня 2016 р. до 1 січня 2017 р. головує у Раді Євросоюзу, Р. Фіцо заявив, що на тлі кризи біженців та анонсованого виходу Великобританії зі складу Євросоюзу Словаччина намір посилити зв'язок структур ЄС із громадянами та домагатися повернення процесу прийняття рішень із Брюсселя до держав-членів. Члени його уряду розкритикували Європейську Комісію за надмірне посилення ролі Брюсселя. "Європейську політику мають рухати країни-члени, а Комісія – перетворювати її на закони", – вважає міністр закордонних справ Словаччини М. Лайчак [20]. Р. Фіцо очолює ліву соціал-консервативну партію "Курс – соціальна демократія", відому своїми антиіммігрантськими поглядами. На парламентських виборах 2016 р. вона набрала 28,3% голосів (на попередніх виборах 2012 р. мала 44,4% і могла сформувати свій уряд). Проте, зниження рейтингу правлячої партії може свідчити лише про певне розчарування політикою уряду, але не про зменшення запиту на популістську політику у

суспільстві – окрім партії Р. Фіцо до парламенту пройшли праворадикальна націоналістична партія "Народна партія – Наша Словаччина" (8%) під проводом М. Котлеби та нова партія з антимігрантськими гаслами під керівництвом бізнесмена Б. Коллара "Ми – родина" (6,6%) [9].

Уперше Соціал-демократична партія Словаччини (Smer) виграла парламентські вибори у 2006 р., а її лідер Р. Фіцо запам'ятовується тоді фразою, яка стала крилатою "приватизація, глобалізація та лібералізм рівні геноцидові". Він обіцяв вирішення проблем робочих міст і відповідно еміграції молоді, підвищення пенсій, доступної медицини тощо. У зовнішній політиці уряд Р. Фіцо відзначився орієнтацією на Росію, підтримав її у газовому конфлікті з Україною й під час вторгнення в Грузію у 2008 р., Словаччина вийшла з війни в Іраку.

У Болгарії досить популярною є ультра націоналістична партія "Атака", феномен якої викликаний багато в чому протестом проти ліберальних реформ і того становища, в якому в їх результаті опинилася країна. Свою популістську риторичну партійну пропагандистку ілюструють конкретними цифрами, зокрема, рівнем заробітних плат в Болгарії й інших країнах ЄС, порівнянням структури економіки до реформ і після їх запровадження, наголошуючи на нав'язаному світовими монополіями колоніальному становищі країни. "Атака" і її лідер В. Сідеров, крім усього іншого виступає за вихід Болгарії з НАТО; перегляд закритих розділів в договорах щодо приєднання до ЄС і зміну невідгдних для Болгарії умов; скасування договору щодо закриття АЕС "Козлодуй"; припинення залежності Болгарії від МВФ та Світового Банку; категоричну заборону продажу іноземцям болгарських сільськогосподарських територій; соціальну справедливість. "Атака" вважає, що майбутнє Болгарії можливе лише при збереженні національної гідності, справжнього суверенітету нації й національної економіки, повернення до національних традицій і цінностей, захисті власної історії від фальсифікацій, протистояння "убивчій" для національної ідентичності глобалізації [17]. В. Сідеров визнав Крим російською територією, закликав до відновлення проекту "Південний потік". Націоналісти з 2005 р. показують досить стабільні результати на загальнонаціональних виборах (біля 8%), на позачергових виборах 2013 р. до Народних зборів Болгарії "Атака" набрала 7,3% голосів, отримавши 23 місця (з 240-ка) в парламенті [21].

У Румунії радикальні націонал-популістські політичні сили виявилися на маргінесі політичного життя, зокрема партія "Велика Румунія" ще в 2008 р. не пройшла до парламенту і з того часу лише втрачає свій електорат. Мейнстрімні політичні партії активно послуговуються соціальним популізмом, що особливо актуально в умовах низького життєвого рівня населення, політичної корупції (Румунія має образ найбільшій й найкорумпованішій країні ЄС), нечіткого ідеологічного розмежування правлячих політичних партій. На президентських виборах 2014 р. і лідер Соціал-демократичної партії В. Понта, і висуванець націонал-лібералів К. Йоханнес обіцяли підвищити соціальні стандарти, боротися з корупцією, забезпечити законність, відстоювати національні інтереси

Румунії, активно використовуючи критику діяльності попереднього президента Т. Бесеску.

На парламентських виборах (квітень 2016 р.) сербські ультра націоналісти, які послідовно і різко виступають проти євроінтеграції, одержали третій результат (8,04%, 22 мандати із 250). Серед них найорганізованішою є Сербська радикальна партія В. Шешеля, який після оправдального вироку Гаазького трибуналу зумів консолидувати свій електорат. Коаліція Демократичної партії Сербії С. Рашкович-Івіч і руху "Двері" Б. Обрадовича (DSS-Dveri), яка сповідує соціальний консерватизм, антиглобалізм і націоналізм набрала 5 % голосів і теж пройшла до парламенту (13 мандатів). У своїй більшості серби проголосували за євроінтеграцію Сербії, віддавши 48,28 % за правлячу Сербську прогресивну партію, лідером якої є А. Вучич, що офіційно підтримує рух Сербії до членства в ЄС, хоч раніше був антиєвропейським націоналістом [15]. Зовсім несподіваними виявилися результати опитування белградського НПО "Інститут європейської досліджень", згідно з якими сербська молодь негативно ставиться до Євросоюзу. За його даними, 51% сербів віком 18-29 років хотіли б, щоб їх країна, офіційний кандидат на вступ до ЄС, призупинила інтеграційний процес, коли серед старшого покоління таких виявилось лише третина. Такий парадоксальний результат аналітики пояснюють тим, що нинішня сербська молодь виросла на обіцянках різних політичних еліт, що відразу після вступу в ЄС настане "золота ера". При цьому євроінтеграційний процес виявився затьямним і неефективним (труднощі торкнулись насамперед молодих людей – 43% з них не мають роботи), оскільки сербські уряди так і не спромоглися на проведення реальних дієвих реформ, не забезпечили належного інформаційного поля, в зовнішній політиці, до того ж, балансує між Заходом і Росією [19].

Нові виклики, з якими зіткнулася сьогодні Європа – "криза біженців", російська агресія в Україні, зростання геополітичних амбіцій Росії, економічні проблеми тощо яскраво проявили відмінності між "старими" й "новими" членами Євросоюзу, останні з яких різко заявили про свої інтереси і готовність їх відстоювати. Як слушно відмітив Ю. Андрухович: "На наших очах відбувається геополітичне диво – воскресіння Центрально-Східної Європи... Біда лише в тому, що Центрально-Східна Європа воскресає у своїх найгірших, ксенофобських та ізоляціоністських, рисах. У національних егоїзмах та перегонах популізмів. Кожен намагається зіпхнути на іншого свою відповідальність..." [1].

Історія показує, що попит на популізм зростає під час та після криз: саме такою відповіддю на кризу 1929-1933 років стала поява в Європі правого популізму і прихід до влади фашистських партій у багатьох країнах. У 1930-ті роки західні еліти не хотіли і не змогли стримати зростання популізму і націоналізму, які "еволюціонували" у фашистські режими і привели Європу до Другої Світової війни.

Сьогодні більшість людей часто губляться перед складністю цього світу і шукають для себе простих відповідей, повернення до "старих" форм життя: нація, релігія, раса, сім'я. Ці прості відповіді і

пропонує їм популізм. Нереалізовані структурні реформи в деяких країнах призводять до матеріальної скрути, погіршення рівня життя та поширення безробіття. Наростає і громадське невдоволення правлячими кабінетами. Загальні вибори перетворюються на спосіб усунення партій від влади, замість того щоб забезпечувати ефективні політичні альтернативи. Такі умови підривають реформістські й прозахідні рухи і стимулюють різноманітні форми популізму та авторитаризму, а в деяких випадках і руйнують національну єдність [4, с. 32].

Нинішнє зростання націонал-популізму, посиленого сучасними медійними та політичними технологіями, таїть значні небезпеки, одна з яких поглиблення розбіжностей між країнами ЄС і його бюрократизованими управлінськими структурами щодо подальшого курсу Євросоюзу. Запеклі популісти в

країнах Центрально-Східної Європи насамперед експлуатують два аспекти, до яких найбільш вразлива громадськість: соціальну справедливість та етнічний націоналізм. Антиелітна популістська риторика знаходить прихильників серед розчарованих у своїх економічних сподіваннях людей, що може перерости в радикальну опозицію до наявних політичних інституцій, як державних так і загальноєвропейських. Сьогодні популізм у країнах Центрально-Східної Європи часом набуває проросійського, антиукраїнського спрямування. Такий розвиток подій до того ж вигідний Російській Федерації, яка прагне реалізувати свої регіональні амбіції, розколюючи Євросоюз, підриваючи ефективність НАТО, ставлячи під сумнів авторитет міжнародних організацій і попередніх міжнародних угод, які були спрямовані на збереженні миру і стабільності в світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрухович Ю. Про популістів, інтелігенцію та народ [Електронний ресурс] / Ю. Андрухович. – Режим доступу : <http://www.report.if.ua/> (дата звернення 17.08.2016) – Назва з екрана
2. Бовдунов А. Л. Восточноевропейский национал-популизм и концепции многополярного мира. К альтернативам геополитической организации Восточной Европы [Электронный ресурс] / А. Л. Бовдунов. // Геополитика и Международные Отношения. Т. 1 – М. : Евразийское Движение, 2012. – 1126 с. – С. 628-642. – Режим доступа : <http://www.geopolitica.ru/> (дата обращения 18.08.2016) – Название с экрана
3. Бозоки А. Популизм как дискурс венгерских элит [Электронный ресурс] / А. Бозоки // Сравнительная политика № 3 (9) – 2012. – с. 162-184. – Режим доступа : <http://www.cyberleninka.ru/> (дата обращения 18.08.2016) а
4. Бугайські Я. Вразливі до тиску. Дестабілізація в країнах Центрально-Східної Європи грає на руку Москві / Янош Бугайські. // Український тиждень. – 2013. – № 15 (283). – С. 32-34.
5. Восточная Европа: 20 лет социальной трансформации. Сб. науч. трудов / РАН. ИНИОН. Центр науч.-информ. исслед. глобал. и регионал. проблем. Редколл. : Игрицкий Ю.И. (отв. ред.), Шаншиева Л.Н. (отв. ред.) и др. – М. : ИНИОН РАН, 2010. – 198 с.
6. Выборы в Польше: кандидат Качиньского против Коморовского [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.news.liga.net/> (дата обращения 16.08.2016)
7. Гартон Еш Т. 1989 год и перспективы "бархатных революций" [Электронный ресурс] / Тимоти Гартон Эш // Pro et Contra. – М., 2009, № 5-6. – С. 116-136. – Режим доступа : <http://carnegieendowment.org/> (Дата обращения 19.08.2016) – Название с экрана
8. Глава Европарламента: Події в Польщі нагадують державний переворот [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.polradio.pl/> (дата звернення 13.08.2016) – Назва з екрана
9. До парламенту Словаччини проходять вісім партій, лідирує правляча сила [Електронний ресурс] // DW. – Режим доступу : <http://www.dw.com/uk/> (дата звернення 18.08.2016) – Назва з екрана
10. Кіршенблат С. Популізм і ліберальна демократія в державах Центрально-Східної Європи [Електронний ресурс] / С. Кіршенблат // Український науковий журнал "Освіта регіону. – 2008. – № 1-2. – С. 109-114. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/> (дата звернення 19.08.2016) – Назва з екрана
11. Куперус Р. Ящик Пандоры европейского популизма [Електронний ресурс] / Рене Куперус. – Режим доступа : <http://dialogs.org.ua/ru/> (дата обращения 9.08.2016) – Название с экрана
12. Набі Емал. Пугін, "Трампізм" і "парад референдумів": хто працює над розвалом ЄС [Електронний ресурс] / Емал Набі. – Режим доступу : <http://www.ipress.ua/> (дата звернення 17.08.2016) – Назва з екрана
13. На замітку Москві: Проект Міжмор'я поступово стає реальністю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.patrioty.org.ua/> (дата звернення 13.08.2016) –
14. Национализм и популизм в Восточной Европе : сб. науч. тр. / Рос. акад. наук, Ин-т науч. информ. по обществ. наукам, [Центр науч.-информ. исслед. глобал. и регион. проблем, Отд. Вост. Европы ; редкол. : Ю. И. Игрицкий (отв. ред.) и др.]. – М. : ИНИОН, 2007.
15. Обнародованы результаты выборов 2016 в Сербии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.senica.ru/> (дата обращения 17.08.2016) – Название с экрана
16. Партія "Йоббік" більше не хоче виходу Угорщини з ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/> (дата звернення 16.08.2016) – Назва з екрана
17. Планът "Сидеров" нов път за България. Резюме на програмата на партия АТАКА [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ataka.bg/> (дата звернення 16.08.2016) – Назва з екрана
18. Поляки строят на "Волынской резне" новую национальную гордость [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.apostrophe.com.ua/> (дата обращения 17.08.2016) – Название с экрана
19. Скепсис и разочарование: в Сербии молодежь выступила за разрыв с ЕС [Электронный ресурс] // Обозреватель/мир, 15 августа 2016. – Режим доступа : <http://www.obozrevatel.com/> (дата обращения 18.08.2016) – Название с экрана
20. Словаччина почала головування у Раді ЄС із критики Брюсселя [Електронний ресурс] // DW. – Режим доступа : <http://www.dw.com/uk/> (дата звернення 16.08.2016) – Назва з екрана
21. Соціалісти та турки обрали прем'єра й уряд за процедурної допомоги ультраправих [Електронний ресурс] // Українски вести. – Режим доступу : <http://www.ukrpressbg.com/> (дата звернення 19.08.2016) – Назва з екрана
22. Характер Сербской народной радикальной партии по письмам Николы Пашича [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.srpska.ru/> (дата звернення 16.08.2016) – Название с экрана

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Andruxovy'ch Yu. Pro populistiv, inteligencyu ta narod (About populists, intellectuals and people) [Digital resource], Yu. Andruxovy'ch, Available at: <http://www.report.if.ua/> (accessed 17 August 2016).
2. Bovdunov A. L. Vostochnoevropetskii natsional-populizm i kontseptsii mnogopolynarnogo mira. K al'ternativam geopoliticheskoi organizatsii Vostochnoi Evropy (Eastern European national populism and the concept of a multipolar world. The options of the geopolitical organization of Eastern Europe) [Digital resource], A. L. Bovdunov, *Geopolitika i Mezhdunarodnye Otnosheniya*, 2012, Vol. 1, Moscow: Evraziiskoe Dvizhenie, 1126 p., pp. 628-642, Available at: <http://www.geopolitica.ru/> (accessed 18 August 2016).
3. Bozoki A. Populizm kak diskurs vengerskikh elit (Populism as a discourse of the Hungarian elite) [Digital resource], A. Bozoki, *Sravnitel'naya politika*, 2012, no. 3 (9), pp. 162-184, Available at: <http://www.cyberleninka.ru/> (accessed 18 August 2016).
4. Bugajs'ki Ya. Vrazly'vi do ty'sku. Destabilizaciya v krayinax Central'no-Sxidnoyi Yevropy' graye na ruku Moskvi (Vulnerable to pressure. Destabilization in Central and Eastern Europe is beneficial to Moscow), Yanosh Bugajs'ki, *Ukrayins'ky'j ty'zhden'*, 2013, no. 15 (283), pp. 32-34.
5. Vostochnaya Evropa: 20 let sotsial'noi transformatsii (Eastern Europe: 20 years of social transformation), sb. nauch. trudov, RAN. INION, Tsentr nauch.-inform. issled. global. i regional. Problem, redkol.: Igritskii Yu. I. (otv. red.), Shanshieva L. N. (otv. red.) i dr., Moscow : INION RAN, 2010, 198 p.
6. Vybory v Pol'she: kandidat Kachin'skogo protiv Komorovskogo (Elections in Poland: the candidate Kaczynski against Komorowski) [Digital resource], Available at: <http://www.news.liga.net/> (accessed 16 August 2016).
7. Garton Esh T. 1989 god i perspektivy "barkhatnykh revolyutsii" (1989 and the prospects of "velvet revolutions") [Digital resource], Timoti Garton Esh, *Pro et Kontra*, Moscow, 2009, no. 5-6., pp. 116-136, Available at: <http://carnegieendowment.org/> (accessed 19 August 2016).
8. Glava Yevroparlamentu: Podiyi v Pol'shhi nagaduyut' derzhavny'j perevorot (The head of the European Parliament: The events in Poland resembling a coup) [Digital resource], Available at: <http://www.polradio.pl/> (accessed 13 August 2016).
9. Do parlamentu Slovachy'ny' proxodyat' visim partij, lidy'ruye pravlyacha sy'la (Eight parties are held to the parliament of Slovakia, the ruling power leads) [Elektronny'j resurs] [Digital resource], Available at: <http://www.dw.com/uk/> (accessed 18 August 2016).
10. Kirshenblat S. Populizm i liberal'na demokratiya v derzhavax Central'no-Sxidnoyi Yevropy' (Populism and liberal democracy in the countries of Central and Eastern Europe) [Digital resource], S. Kirshenblat, *Ukrayins'ky'j naukovy'j zhurnal "Osvita region"*, 2008, no. 1-2, pp. 109-114, Available at: <http://www.nbu.gov.ua/> (accessed 19 August 2016).
11. Kuperus R. Yashchik Pandory evropeiskogo populizma (Pandora box of European populism) [Digital resource], Rene Kuperus, Available at: <http://dialogs.org.ua/ru/> (accessed 9 August 2016).
12. Nabi Emal. Putin, "Trampizm" i "parad referendumiv": xto pracuyeye nad rozvalom YeS (Putin, "Trumpizm" and the "parade of referendums", who is working on the collapse of the EU) [Digital resource], Emal Nabi, Available at: <http://www.ipress.ua/> (accessed 17 August 2016).
13. Na zamitku Moskvi: Proekt Mizhmo'rya postupovo staye real'nisty (To Moscow's note: Intermarium Project gradually becoming a reality) [Digital resource], Available at: <http://www.patrioty.org.ua/> (accessed 13 August 2016).
14. Natsionalizm i populizm v Vostochnoi Evrope (Nationalism and populism in the Eastern Europe), sb. nauch. tr., Ros. akad. nauk, In-t nauch. inform. po obshchestv. naukam, [Tsentr nauch.-inform. issled. global. i region. problem, Otd. Vost. Evropy ; redkol. : Yu. I. Igritskii (otv. red.) i dr.], Moscow : INION, 2007.
15. Obnarodovany rezul'taty vyborov 2016 v Serbii (Results of the Serbia 2016 elections) [Digital resource], Available at: <http://www.senica.ru/> (accessed 17 August 2016).
16. Partiya "Jobbik" bil'she ne xoche vy'xodu Ugorshhy'ny' z YeS (The "Jobbik" party does not want Hungary exit the EU any more) [Digital resource], Available at: <http://www.eurointegration.com.ua/> (accessed 16 August 2016).
17. Plan't "Siderov" nov p't za B'lgariya. Rezyume na programata na partiya ATAKA (Plan "Syderov" is a new way of Bulgaria. Brief description of the program of party ATAKA) [Digital resource], Available at: <http://www.ataka.bg/> (accessed 16 August 2016).
18. Polyaki stroyat na "Volynskoi rezne" novuyu natsional'nyu gordost' (Poles are building a new national pride on the "Volyn massacre") [Digital resource], Available at: <https://www.apostrophe.com.ua/> (accessed 17 August 2016).
19. Skepsis i razocharovanie: v Serbii molodezh' vystupila za razryv s ES (Skepticism and disappointment: in Serbia youth advocated a break with EU) [Digital resource], *Obozrevatel' mir*, August 15, 2016, Available at: <http://www.obozrevatel.com/> (accessed 18 August 2016).
20. Slovachy'na pochala golovuvannya u Radi YeS iz kry'ty'ky' Bryusselya (Slovakia started presidency in the EU Council with criticism of Brussels) [Digital resource], Available at: <http://www.dw.com/uk/> (accessed 16 August 2016).
21. Socialisty' ta turky' obraly' prem'yera j uryad za procedurnoyi dopomogy' ul' trapavy'x (Socialists and Turks elected prime minister and the government with procedural help of far-right) [Digital resource], *Ukray'nsky' vesty'*, Available at: <http://www.ukrpressbg.com/> (accessed 19 August 2016).
22. Kharakter Serbskoi narodnoi radikal'noi partii po pis'mam Nikoly Pashicha (The nature of the Serbian People's Radical Party in the Nikola Pasic's letters) [Digital resource], Available at: <http://www.srpska.ru/> (accessed 16 August 2016).

**Modern populism of East-Central Europe
Pryadko T.**

Annotation. Based on the analysis of the current political situation in Central Eastern Europe, the main features of the phenomenon of populism in the region are considered in the article. Also highlighted the development trends, real and potential threats to the success of European democracy.

Keywords: European Union, politics, populism, nationalism, democracy, East-Central Europe.

Современный популизм Центрально-Восточной Европы

Т. П. Прядко

Аннотация. В статье на основании анализа современного политического положения в странах Центрально-Восточной Европы выделяются основные характерные черты феномена популизма в данном регионе, тенденции его развития, реальные и потенциальные угрозы для успешного функционирования европейской демократии.

Ключевые слова: Евросоюз, политика, популизм, национализм, демократия, Центрально-Восточная Европа.